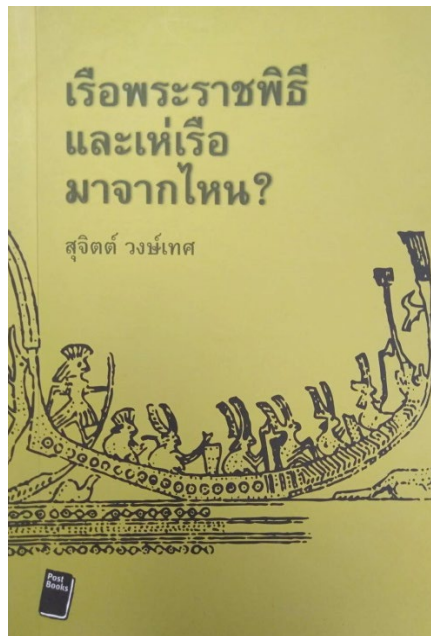

บรรณนิทัศน์*

เรือพระราชพิธี และเห่เรือ มาจากไหน?

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). *เรือพระราชพิธี และเห่เรือ มาจากไหน?*. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊กส์. จำนวนหน้า 128 หน้า.

เดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีพระราชพิธีที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง คือ การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562 ซึ่งเมื่อเดือนพฤษภาคม ศกนี้ ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และมีขบวนพยุหยาตราทางสถลมารคไปแล้ว

เรือพระราชพิธีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่ทรงคุณค่ายิ่ง ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็นพระราชพาหนะของพระมหากษัตริย์ในการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค หนังสือเรื่อง “เรือพระราชพิธี และเห่เรือ มาจากไหน?” เป็นการบอกเล่าความเป็นมา ความสำคัญของเรือพระราชพิธี ความเชื่อ ศาสนา และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ

ภายในเล่ม มีเนื้อหาและภาพประกอบแบ่งเป็น 8 ส่วน ดังนี้

1. เรือพระราชพิธีมาจากเรือศักดิ์สิทธิ์ 2,500 ปีมาแล้ว

ในยุคกรุงสุโขทัย ไม่เคยพบหลักฐานว่ามีเรือพระราชพิธี เพราะกรุงสุโขทัยตั้งบนที่ดอนเชิงเขา ห่างจากแม่น้ำยมราว 12 กิโลเมตร ส่วนตระพังน้ำในเมืองก็เป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในวัดและวัง ดังนั้น กรุงสุโขทัยจึงไม่มีที่จอดเรือพระราชพิธีขนาดใหญ่ได้

* สุชาดา รัตนพิบูลย์, อาจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ, e-Mail: rsuchada@hotmail.com.

เรือพระราชพิธีเป็นเรือศักดิ์สิทธิ์ เมื่ออยู่ในกระบวนเรื่อย่อมเป็นกระบวนศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน ดุจกระบวนของมหาเทพเสด็จไปประกอบพระราชพิธีสำคัญต่อความมั่งคั่งและมั่นคงของราชอาณาจักร

เรือพระราชพิธีลำสำคัญที่มีศีรษะรูปสัตว์ต่างๆ ล้วนเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นพาหนะและอุปกรณ์ของเทวดาในศาสนาพราหมณ์ เสมือนเทวดาประทับบนหลังสัตว์พาหนะนั้นๆ เช่น นาค ครุฑ หรือหงส์ เป็นต้น และเรือรูปสัตว์เหล่านี้ไม่เคยใช้ในการรบ ดังนั้น เรือพระราชพิธีจึงมิใช่เรือรบในสงคราม

2. เรือศักดิ์สิทธิ์มาจากโองศพล้ายงู

บรรพชนเชื่อว่าคนเรามี “บ้านเก่า” อยู่ในบาดาล โดยมีงูเป็นผู้พิทักษ์หัวน้ำบาดาล ดังนั้นเมื่อคนเราสิ้นชีวิตลง ขวัญประจำตัวจะกลับบ้านเก่าในถิ่นบาดาล และเชื่อว่าต้องเชิญขวัญด้วยงูจึงจะกลับบ้านอย่างปลอดภัย คนในยุคนั้นจึงนำเอาไม้ท่อนยาวมาตากแห้งตามจินตนาการสมมติให้เป็นงู เพื่อนำร่างและเครื่องมือเครื่องใช้ใส่ในรางที่ขุดไว้ให้ผู้ตายนำไปใช้ในบ้านเก่า ซึ่งท่อนไม้นี้ นักโบราณคดีเรียกว่า โองศไม้หรือโองศพล แต่ชาวบ้านเรียกว่า เรือ

เรือซึ่งเป็นพาหนะศักดิ์สิทธิ์ที่พาขวัญประจำตัวกลับไปบ้านเก่านี้ ชาวสุวรรณภูมิในอุษาคเนย์เมื่อ 2,500 ปีที่ผ่านมาจะสลักลายเส้นเรื่อบนกลองมโหระทึกที่ใช้ประกอบตีในพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะในพิธีศพ แล้วฝังดินไปกับศพด้วย

3. เรือนาคในพิธีศพ

เรือนาคใช้ในพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินทางชลมารค ซึ่งเป็นพิธีที่รับคติมาจากศาสนาพราหมณ์ เป็นเรือสำคัญเพื่อส่งวิญญาณกลับสู่โลกเดิม คือ บาดาลหรือนาคพิภพ อย่างปลอดภัย ต่อมาเมื่อเกิดประเพณีออกพระเมรุมาศ จึงไม่จำเป็นต้องไปทางเรืออีก แต่พาหนะที่เชิญพระบรมศพหรือพระโกศยังคงมีลวดลายสัญลักษณ์ของนาคเหมือนเดิม

4. เรือพระราชพิธีในพิธีกรรมขอขมาดินและน้ำ

พิธีกรรมขอขมาดินและน้ำที่ต้องใช้เรือศักดิ์สิทธิ์เป็นพาหนะสำคัญ มี 2 ระยะ คือ เดือน 11 แข่งเรือ ไล่่น้ำ และเดือน 12 ลอยโคม ลอยกระทง

5. เดือน 11 แข่งเรือไล่่น้ำให้น้ำลด ไม่ท่วมข้าวจนตาย

ในช่วงเวลาดังกล่าวยังวางใจไม่ได้ว่าธรรมชาติจะอำนวยให้ได้ผลผลิตอย่างเต็มที่หรือไม่ จึงต้องมีพิธีเสี่ยงทายเพื่อเตรียมรับสถานการณ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า แข่งเรือ แต่พระราชพิธีอย่างพราหมณ์เรียกว่า อาสยุขพิธี การเสี่ยงทายนี้เป็นทางออกทางหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและมั่นใจมากขึ้น

พิธีไล่เรือ ไล่ชลหรือไล่่น้ำ และพันน้ำ เป็นพิธีกรรมที่แฝงลักษณะ “แกมบังคับ” หรือ “บงการ” โดยมีคำบอกเล่าในลักษณะตำนานและนิทานจดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถึงบุญญาภิหารของสมเด็จพระนารายณ์ว่า “วันหนึ่งเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเอกชัยในเวลาน้ำขึ้น รับสั่งว่าให้น้ำลด แล้วทรงพระแสงฟันลงไป น้ำก็ลดลงตามพระราชประสงค์” ซึ่งพิธีดังกล่าวไม่ได้ทำทุกปี ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของปีนั้นๆ

6. เดือน 12 ลอยกระทง ลงเรือขอมาดินและน้ำ

ลอยกระทงเป็นพิธีกรรมร่วมกันของชาวอุษาคเนย์ เพื่อขอขมาธรรมชาติ ทั้งดินและน้ำ ที่หล่อเลี้ยง ตลอดจนพืชและสัตว์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์จึงมีชีวิตที่เจริญเติบโตขึ้น

กรุงศรีอยุธยาอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง จึงเป็นศูนย์กลางสำคัญของประเพณีเกี่ยวกับน้ำ และสร้างสรรค์ขึ้นเป็น “ประเพณีหลวง” นอกจากนี้ ยังมีการตราไว้ในกฎหมายเทียบบาลว่า พระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จออกไปประกอบพิธีกรรมทางน้ำ เพื่อความมั่นคงและมั่งคั่งทางการกสิกรรมของราษฎร แล้วมีกระบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารคเพื่อประกอบพระราชพิธีโดยเฉพาะ

7. เเห่เรือ มาจากไหน? เมื่อไร?

เห่เรือ หมายถึง การขับลำนำเป็นทำนองอย่างหนึ่งในกระบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารค มีต้นเสียงเห่หน้า แล้วมีลูกคู่เห่ตาม

วรรณคดีเก่าสุดยุคต้นกรุงศรีอยุธยา ที่พรรณนาประเพณีพิธีกรรม 12 เดือน (ทวาทศมาส) ไม่มีการกล่าวถึงการเห่เรือแต่อย่างใด แม้ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (กุ้ง) ก็ไม่มีการเห่เรือตามความหมายที่อ้างถึงด้านบน แต่การเห่เรือที่รู้จักกันในปัจจุบันน่าจะมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ทรงปรับเปลี่ยนโบราณราชประเพณีให้ทันสมัย

การเห่เรือในปัจจุบันมีลูกคู่สอดแทรกจังหวะ “ชะ” กับสร้อย “ฮ้าฮั” ซึ่งได้จากเพลงเรือที่ชาวบ้านร้องเล่น แล้วมีเหลือร้องร่ายเค้าต้นอยู่ในเพลงเทพทอง เพลงอีแซว เพลงเรือ ฯลฯ จึงน่าจะเชื่อว่าเห่เรือทางชลมารคของหลวงได้มาจากประเพณีของชาวบ้านแล้วนำมาปรับใช้เป็นประเพณีในราชสำนักสืบจนทุกวันนี้

8. อุ้เรือพระราชพิธี

สมัยกรุงศรีอยุธยา มีโรงเรือพระที่นั่งสองโรง คือ โรงเรือขวา จะเรียงมาตามน้ำถึงหน้าวัดดินท่าไหว้เรือรูปสัตว์และเรือต้นเรือไชยทั้งหมด ส่วนโรงเรือซ้าย จะอยู่บนบกที่คูไม้เรียงกันมาจนถึงวัดดินท่าไหว้ใส่เรือสี่พระหงษ์พาหนะ เรือพระที่นั่งกิ่งใหญ่ เรือพระที่นั่งกิ่งรองทรง และเรือพระที่นั่งสี่พระนาคราชเจ็ดเศียร เป็นต้น

นอกจากนี้ กรุงศรีอยุธยายังมีอุ้ต่อเรือกำปั่นและเรือสำเภาเป็นของตนเอง ตั้งอยู่ที่บ้านท่าเสือข้าม ซึ่งทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็น “ศูนย์กลางการค้านานาชาติ” ในสมัยนั้น

ส่วนสมัยกรุงธนบุรี มีที่จอดเรือหลวงกระจายไปแถบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่วัดโพธิ์ไปจนถึงท่าเตียนในปัจจุบัน

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรือหลวงที่ใช้ในราชการจอดเรียงรายอยู่บริเวณท่าราชวรดิฐ “พระณวนน้ำประจำท่า” ส่วนอุ้เรือหลวงอยู่ที่บริเวณใต้วัดระฆังที่เป็นกรมอุ้ทหารเรือปัจจุบัน ขณะที่อุ้เรือพระราชพิธี หรือโรงเก็บเรือพระราชพิธีอยู่ที่ปากคลองบางกอกน้อย ต่อมากรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเรือพระที่นั่งเป็นมรดกของชาติ พร้อมทั้งยกฐานะอุ้เก็บเรือขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี เมื่อปี พ.ศ. 2517 ซึ่งจัดแสดงเรือพระราชพิธีที่สำคัญ เช่น เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 เป็นต้น

ความงามของเรือพระราชพิธีแต่ละลำเลื่องลือเป็นที่ปรากฏ และเมื่อรวมเป็นกระบวนเรือพระราชพิธี ลอยลำอย่างเป็นระเบียบ ล่องตามลำน้ำประกอบทำนองการเห่เรือ ก็ยิ่งทำให้กระบวนเรือพระราชพิธีในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณฯ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว หากผู้อ่านได้อ่านหนังสือเล่มนี้จะเพิ่มอรรถรสในความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของเรือพระราชพิธีและการเห่เรือ พร้อมทั้งกระตุ้นความสนใจใคร่รู้ที่จะค้นคว้าต่อดังที่ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกต